

УДК 336.71

СТАН ТА ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ЛІКВІДНОСТІ КОМЕРЦІЙНИХ БАНКІВ УКРАЇНИ У СУЧАСНИХ УМОВАХ

Володимир Олександрович ОНИЩЕНКО

д.е.н., професор кафедри фінансів і банківської справи Полтавського національного технічного університету ім. Юрія Кондратюка

Юлія Сергіївна ДОВГАЛЬ

к.е.н., ст. викладач кафедри фінансів і банківської справи Полтавського національного технічного університету ім. Юрія Кондратюка

Валерій ТІТОВИЧ

*магістр спеціальності "Банківська справа" Полтавського національного технічного університету ім. Юрія Кондратюка
e-mail: thrash1992attacker@gmail.com*

Анотація. У статті досліджено стан ліквідності комерційних банків в Україні на сучасному етапі їх розвитку. Розглянуто проблеми та специфіку формування ліквідності комерційних банків в Україні та взаємозв'язок між станом банківської ліквідності й станом економіки країни.

Аннотация. В статье исследовано состояние ликвидности коммерческих банков в Украине на современном этапе их развития. Рассмотрены проблемы и специфика формирования ликвидности коммерческих банков в Украине, а так же взаимосвязь между состоянием банковской ликвидности и состоянием экономики страны.

Ключові слова: *банківська система, банківська ліквідність, надлишкова ліквідність, прибутковість банку, відтік депозитів, кредитування, «пастка ліквідності».*

Ключевые слова: *банковская система, банковская ликвидность, избыточная ликвидность, прибыльность банка, отток депозитов, кредитование, «ловушка ликвидности».*

Постановка проблеми. Протягом останніх 7 років однією з найактуальніших тем у банківській сфері України була тема забезпечення ліквідності комерційних банків. Особливої уваги дана тема набула у період Світової економічної кризи 2008–2009 років, коли загальна криза економіки, девальвація національної валюти та недовіра населення до банківської системи призвела до масової втрати ліквідності банківською системою України.

Знову дане питання постало перед банківською системою України починаючи з четвертого кварталу 2013 та загострилося у зв'язку з останніми подіями 2014 року, коли нестабільність ситуації в країні знову почала загрожувати ліквідності комерційних банків. При чому проблема формування ліквідності комерційних банків в Україні є актуальна як у відношенні недостатньої так і надлишкової ліквідності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. На сьогоднішній день існує багато праць вітчизняних та зарубіжних науковців і аналітиків, присвячених різним аспектам формування і управління ліквідності комерційних банків та банківської системи в цілому.

Окремі питання формування та управління ліквідністю банків розглядали у своїх працях А. Бергер, Дж. Уїлсон, П. Моліньє, Р. Поллін, А. Мороз, Ю. Серпенінова, І. Волошин, М. Савлук, О. Лаврушин, В. Міщенко, В. Стельмах та інші вчені та практики. У їхніх роботах висвітлено проблеми формування ліквідності комерційних банків, її регулювання та управління нею.

Незважаючи на те, що на сьогоднішній день у банківській системі формально немає проблем з недостатньою ліквідністю, оскільки переважна більшість банків України, що не знаходяться у процесі ліквідації дотримуються встановлених

НБУ нормативів, так як НБУ, будучи регулятором банківської ліквідності слідкує за дотриманням банками економічних нормативів. Однак детального вивчення та аналізу потребує проблема створення банками України надлишкової ліквідності та її управління.

Метою статті є дослідження стану та формування ліквідності банківською системою України, визначення факторів, що впливають на формування ліквідності комерційних банків України на сучасному етапі.

Обґрунтування отриманих наукових результатів. На сьогоднішній день однією з найгостріших проблем банківської системи України є формування та збереження ліквідності комерційних банків України. Ліквідність банківської системи – це динамічний стан, який забезпечує своєчасність, повноту та безперервність виконання всіх грошових зобов'язань банківської системи країни, характеризує рівень її надійності та достатність коштів відповідно до потреб розвитку економіки [1]. Це означає, що для стабільного функціонування та розвитку економіки країни «здоровя» банківська система має дуже важливе значення. Ліквідність банківської та стабільність грошово-кредитної системи в цілому забезпечується значною мірою ліквідністю окремих комерційних банків. З іншого боку ліквідність банку слід розглядати як здатність банку виконувати свої зобов'язання не тільки своєчасно, але й без суттєвих втрат.

Враховуючи тісні зв'язки між комерційними банками країни криза одного комерційного банку може негативно вплинути на інші «здорові» банки та, у випадку відсутності адекватної реакції на ситуацію, що склалася з боку центрального банку країни, який є регулятором та гарантом

стабільності банківської системи, може поступово призвести до падіння довіри клієнтів і краху банківської системи в цілому. Крім того ще одним важливим фактором формування ліквідності комерційних банків є довіра до них з боку фізичних та юридичних осіб, оскільки паніка серед вкладників, яка спричиняє відтік депозитів з комерційних банків, є одним з найнебезпечніших чинників, які негативно впливають на стан ліквідності банківської системи. Вкладники будуть нести свої заощадження у депозитні корпорації країни лише у тому випадку, якщо вони будуть відчувати впевненість у надійності цих установ та захищеності своїх коштів. Ліквідність банку з точки зору клієнта – це можливість отримати свої кошти одразу після закінчення строку вкладу або у будь-який інший потрібний їм момент.

У свою чергу для кожного окремого комерційного банку ліквідність знаходиться в обернено пропорційному зв'язку із прибутковістю. Чим більше активів банк тримає в ліквідній формі, тим менша їх частина залишається для отримання доходів, і навпаки. Між ліквідністю та прибутковістю активів існує обернена залежність – найбільш ліквідні активи є найменш прибутковими. Для банку загальною основою ліквідності є прибутковість його діяльності та здійснюваних операцій. Банк завжди має певні витрати, пов'язані з використанням залучених коштів, адміністративно-господарські та інші. За умови нормальної, безперебійної банківської діяльності всі витрати банку покриваються його доходами від активних операцій. В іншому випадку збиток покривається за рахунок частини власного капіталу, що призводить до неможливості виконувати поточні та строкові зобов'язання перед своїми кредиторами, тобто банк буде втрачати свою ліквідність.

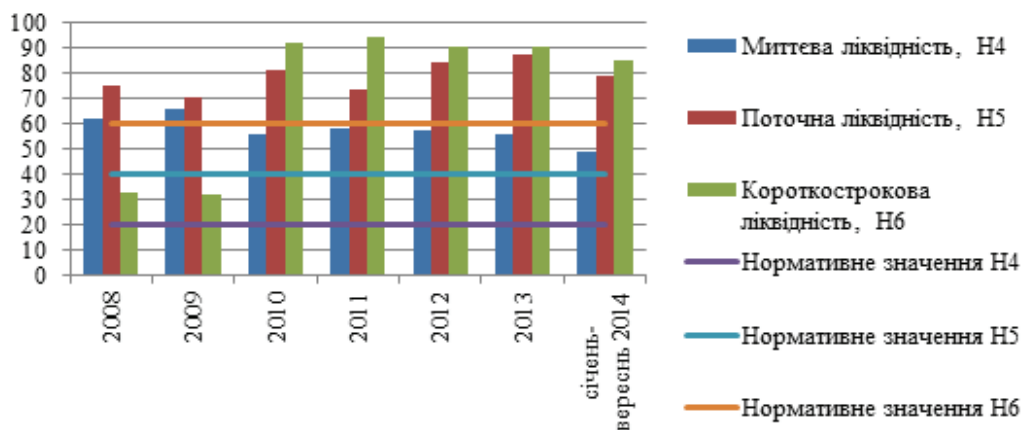

Рис.1. Дійсні та нормативні значення нормативів ліквідності банківської системи України за січень 2008 – вересень 2014 року, %

Джерело: складено автором на основі [2]

Але на ліквідність комерційних банків України на сьогоднішній день негативно впливає комбінація з економічних та політичних факторів, що значно ускладнює її формування та управління нею. Дані рис. 1 свідчать, що реальні значення нормативів ліквідності по банківській системі України значно перевищують нормативні значення, встановлені Національним банком України. Для банківської системи України, починаючи з часів економічної кризи 2008–2009 років, є характерним перевищення нормативів ліквідності. При чому перевищення відбувається в основному за рахунок низькодохідних активів. Станом на 01.07.2014 року у середньому у структурі активів комерційних банків України 21 % займають грошові кошти та активи, що майже не приносять доходу, а частка цінних паперів у портфелях банків на продаж та до погашення складає 4 %, при чому 73 банківські установи не мають цінних паперів взагалі, або частка цінних паперів у структурі активів банку менше 0,1 % [3]. Це свідчить про відносно неефективну структуру активів комерційних банків України, оскільки вказує на доволі велике значення потенційно недоотриманого прибутку. Оскільки є така межа збільшення активів після проходження якої, подальше нарощення високоліквідних активів починає знижувати прибутковість банку. А збільшення обсягу «рідких» активів у свою чергу хоча і призводить до зростання ризиків банківської установи, але зменшує вірогідність її дефолту у результаті дії «пастки ліквідності», тобто утримання ліквідних активів у надлишковій кількості хоча і зробить банк міцнішим у плані витримування «ударів ліквідності», але у кінцевому етапі знижує його рентабельність [4].

Але банківські установи України мають подібну структуру не випадково. Це є результатом багатьох чинників, які впливають на банківську систему України. Серед них можна виділити нестабільну політичну ситуацію, нерозвиненість в Україні фондового ринку, різке падіння курсу гривні та рівня життя населення, що збільшує його трансакційні мотиви, слабка диверсифікація активів комерційних банків. Комплексно ж усі ці чинники призводять до того, що банківська система України у даний момент знаходиться у «пастці ліквідності». По суті, виникає ситуація, коли, підвищуючи свою ліквідність, комерційні банки залучають на свої рахунки значні обсяги грошових коштів, але цим самим зменшують свій прибуток, що в кінцевому результаті може призвести до неплатоспроможності банківської установи попри її здатність виконати поточні зобов'язання. Як зазначає В. Міщенко, це призводить до створення так званої фінансової піраміди, яка є ліквідною, але неплатоспроможною. При цьому якщо припиняється надходження грошових коштів, то з часом подібна структура стає і неліквідною [5].

Як видно з рис. 2 основну частку депозитів, що знаходяться у розпорядженні комерційних банків України, складають депозити фізичних осіб та не фінансових корпорацій. Велика частка та великі суми депозитів фізичних осіб у джерелах формування активів банку свідчать про відносну довіру населення до банківської системи країни, довіру населення до конкретного банку, стабільну політичну і динамічну економічну ситуацію в країні, а також про невисокий рівень трансакційних мотивів населення, що напряду пов'язано з рівнем життя населення.

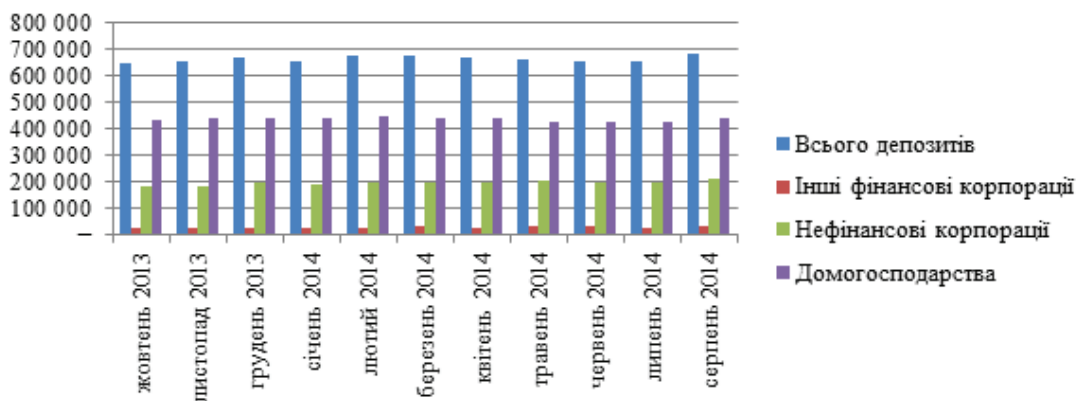

Рис. 2. Депозити резидентів у розрізі секторів економіки та їх динаміка, млн грн

Джерело: складено автором на основі [6]

Також динаміка показників свідчить, що окрім звичного «передноворічного» відтоку депозитів січні 2014 року негативну динаміку мав приріст депозитів з березня по червень 2014 року. У 2013 ж році відбувалося хоча і повільне, але зростання обсягів депозитів, що пов'язано зі стабільною ситуацією в країні. Курс долара США, що був зафіксований на позначці 7,99 грн. за 1 долар США і штучно утримувався Національним банком України та стабільна політична ситуація заохочували зменшення трансакційних мотивів населення. Дестабілізація політичної ситуації,

різке зростання курсу долара США та виникнення зон збройного конфлікту на території України спричинили паніку серед населення і призвели до відтоку коштів з розпорядження банків. В свою чергу девальвація гривні знизила рівень життя населення та ускладнила роботу малого та середнього бізнесу, які у розвинутих країнах є основною масою «забезпеченого середнього класу». Тобто склалася ситуація за якої крім відтоку депозитів є всі передумови для того, що банківські установи не отримають нові депозити через збільшення трансакційних мотивів населення.

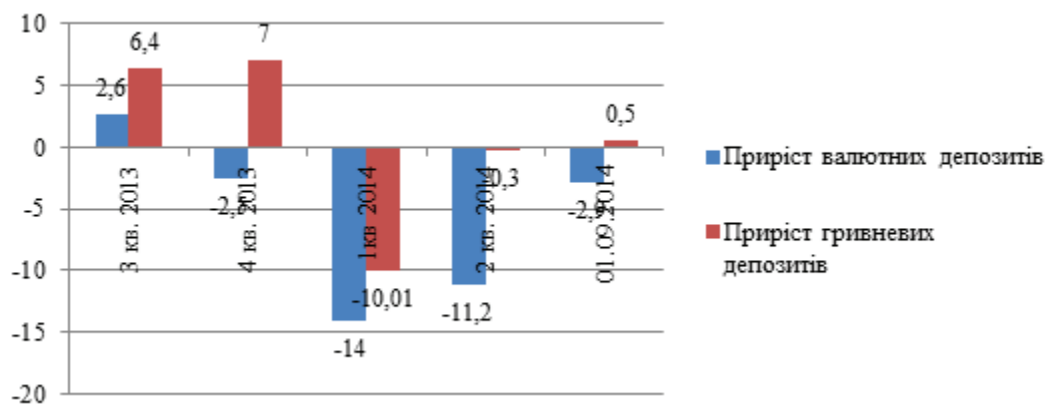

Рис. 3. Динаміка приросту депозитів у розпорядженні депозитних корпорацій України за 3 квартал 2013 – 01.09.2014 роки, %.

Джерело: складено автором на основі [7]

Дані рис. 3 свідчать, що одразу ж із настанням кризових явищ у економічному і політичному житті країни почався і відтік депозитів з депозитних корпорацій України. Але слід зауважити, що в банківській системі відбувається кругообіг депозитів і негативно впливає на цю динаміку не тільки відтік вже існуючих, а ще й відсутність притоку нових вкладів фізичних та юридичних осіб. Аналіз даних з рисунку 4 дає підстави стверджувати, що комерційним банкам України важко залучити у своє розпорядження ліквідні пасиви, що є ще однією причиною нагромадження банками надлишкової ліквідності всупереч зменшенню рентабельності банківської установи. Для збереження та збільшення депозитів банки

йдуть на значне підвищення ставок по депозитам, що у свою чергу призводить до зростання ціни на кредити. За слабого розвитку фондового ринку в Україні це єдиний доступний для більшості банків спосіб підтримання на належному рівні своєї прибутковості. Зростання ж ціни на кредити в свою чергу негативно позначається на економіці країни в цілому, оскільки відсутність доступних кредитів для населення і малого та середнього бізнесу має згубний ефект на ВВП країни, рівень життя населення та призводить до зростання його трансакційних мотивів. І у такому випадку у «пастці ліквідності» опиняються не тільки банківська система України, а й вся економіка країни.

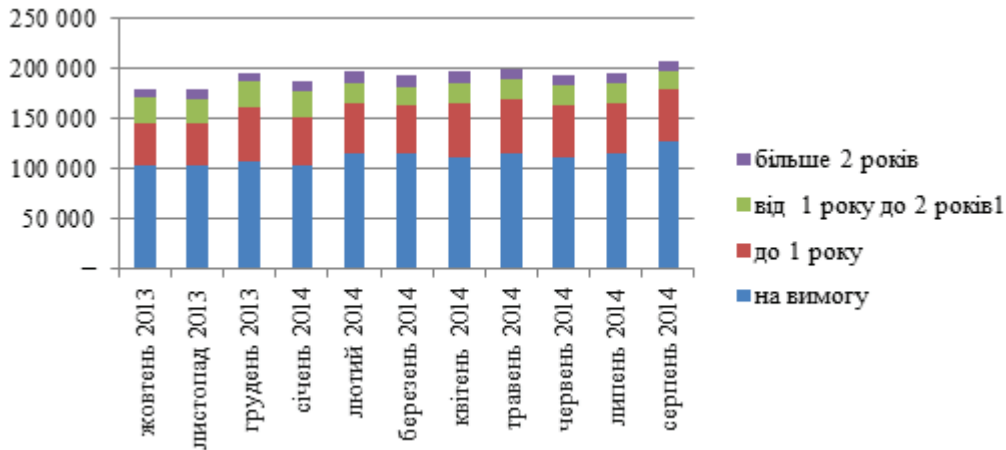

Рис 4. Динаміка зростання депозитів у розпорядженні депозитних корпорацій України за жовтень 2013 – серпень 2014, млн грн

Джерело: складено автором на основі [6]

Професор економіки Політико-економічного дослідницького інституту Роберт Поллін у своїй праці “The Great U.S. Liquidity Trap Of 2009-2011: Are We Stuck Pushing On Strings?” довів, що високі ціни на кредити, припинення кредитування малого і середнього бізнесу та важкі умови для отримання кредитів малим суб’єктам господарювання у сукупності з нагромадженням банками надлишкової ліквідності не сприяють стимулюванню національної економіки і, у свою чергу, поглиблюють «пастку ліквідності» у такій ситуації [8]. Тому одним з основних завдань НБУ мало б стати стимулювання комерційних банків України щодо кредитування малого і середнього бізнесу, що у свою чергу призвело б до збільшення ВВП України і прибутків як підприємців, так і самих банків. У свою чергу розвиток малого і середнього бізнесу створив би умови для формування середнього класу з доходами достатніми для того, щоб направляти їх «надлишки» у банківську систему у вигляді нових депозитів і тим самим підтримувати ліквідність комерційних банків.

Висновки. Отже, на сьогоднішній день для банківської системи України характерно формування надлишкової ліквідності банками. Штучне формування надлишкової ліквідності комерційного банку становить не меншу небезпеку для самого банку ніж її відсутність, адже велика частка найбільш ліквідних активів у портфелі банку не приносить йому достатнього для подальшої ді-

яльності прибутку і може призвести до наявності ліквідної, але неплатоспроможної банківської установи, що сформувало «пастку ліквідності» для банків, яка згодом поглинула всю економіку країни. Причинами «пастки ліквідності» є нестабільна політична ситуація в Україні, девальвація національної валюти, зростаючий рівень інфляції та нерозвинений фондовий ринок.

Відповідно зростаючий рівень інфляції призвів до зростання ставок по депозитам, що в свою чергу призвело до подорожчання кредитів, девальвація гривні призвела до посилення трансакційних мотивів населення, а нестабільна політична ситуація до бажання населення достроково забрати свої, вже вкладені, депозити. Тому пріоритетними завданнями монетарної політики НБУ має стати зниження рівня інфляції, позбавлення банків гігантських запасів надлишкової ліквідності та стимулювання банків кредитувати малий і середній бізнес за прийнятними процентними ставками, в тому числі і за рахунок залучення до процесу кредитування надлишку резервів ліквідності банків. Оскільки «пастка ліквідності» є проблемою для всієї економіки і НБУ не в змозі вирішити всі питання самостійно, то потрібні дії з боку держави, направлені на стабілізацію політичної ситуації в країні та розвиток фондового ринку, що дозволить банкам диверсифікувати свої активи та перевести частину касових активів у високодохідні цінні папери.

Список використаних джерел

1. Банківська енциклопедія / С. Г. Арбузов, Ю. В. Колобов, В. І. Міщенко, С. В. Науменкова. — К. : Центр наукових досліджень Національного банку України : Знання, [2011]. — 504 с. — ISBN 978-966-346-923-2.
2. Офіційний сайт Національного банку України [Електронний ресурс] : Банківський нагляд : Значення економічних нормативів у цілому по системі банків України за 2014 рік. — Режим доступу : http://bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=4919415&cat_id=36800.
3. Офіційний сайт Національного банку України [Електронний ресурс] : Банківський нагляд : Дані фінансової звітності банків України. — Режим доступу : http://www.bank.gov.ua/control/uk/publish/category?cat_id=64097.
4. The Impact of liquidity on bank profitability [Електронний ресурс]: Bank of Canada Working Paper : The Impact of liquidity on bank profitability / E. Bordeleau, C. Graham. — 2010. — № 38. — 23 с. — Режим доступу : <http://www.bankofcanada.ca/wp-content/uploads/2010/12/wp10-38.pdf>.
5. Міщенко Володимир Іванович. Ліквідність банківської системи: економічна суть, структура і методологічний підхід до аналізу: Науково-аналітичні матеріали / В. І. Міщенко, А. В. Сомик. — вип. 12. — К. : Національний банк України. Центр наукових досліджень, 2008. — 180 с.
6. Офіційний сайт Національного банку України [Електронний ресурс]: Статистика : Грошово-кредитна статистика : Огляди, депозити, кредити. — Режим доступу : http://bank.gov.ua/control/uk/publish/category?cat_id=44579.
7. Депозити банків України. Нова порція інфографіки [Електронний ресурс]. Аналіз банків України: Огляд, графіки, факти. — Режим доступу : <http://bankografo.com/depoziti-bankiv-ukrayini-nova-portsiya-infografiki.html>.
8. The Great U.S. Liquidity Trap Of 2009-2011: Are We Stuck Pushing On Strings? [Електронний ресурс] : Political economy research institute University of Massachusetts Amherst : The Great U.S. Liquidity Trap Of 2009-2011: Are We Stuck Pushing On Strings? / R. Pollin. — 2012. — № 248. — 25 с. — Режим доступу : http://www.peri.umass.edu/fileadmin/pdf/working_papers/working_papers_251-300/WP284.pdf.